

УДК 316.722

І.В. ІГНАТУШКО

ПОЛІТИЧНА Й ЕЛЕКТОРАЛЬНО-ПРАВОВА КУЛЬТУРА: ПОНЯТТЯ ТА ОСНОВНІ ФУНКЦІЇ

У статті розглянуто поняття та основні функції електорально-правової культури, яку слід розглядати як різновид культури політичної. Доведено, що стан електорально-правової культури суб'єктів виборів – від політичних лідерів до пересічних виборців, набуває особливого значення не лише в плані становлення демократичної виборчої системи, але є передумовою формування стійкої системи політичних стосунків у суспільстві.

Ключові слова: культура, політична культура, електорально-правова культура, політична участь.

Попри те, що практично в кожному посібнику з організації виборчої кампанії є певні посилання на необхідність обліку рівня культури електорату або електоральної культури як своєрідного артефакту, в понятійному плані ми стикаємося практично з повною відсутністю будь-яких зв'язних визначень цього поняття. Немає характеристики місця і ролі електоральної культури в контексті політичної культури. Немає понятійного аналізу близьких за звучанням, але далеко не однопорядкових, на думку автора, понять “електорально-правова культура” і “правова культура електорату” та ін.

Ступінь розробленості проблеми. Зазначимо, що проблему політичної культури розглядали, починаючи зі Святого Письма, праць східних (Кун-цзи) і античних (Платон, Арістотель) мислителів, і закінчуючи аналізом відповідного соціологічного аспекту соціокультурних ідентичностей і практик сучасної України [1; 2].

Термін “політична культура” був запропонований ще у XVIII ст. І. Гердером, проте конституювався як теорія лише в середині XX ст.

Г. Алмонд, характеризуючи політичну систему, відзначав особливі форми орієнтації населення на політичні об'єкти, що містять в собі пізнавальні, емоційні й оцінні аспекти. Якраз сукупність цих трьох аспектів орієнтацій він і представляв як політичну культуру.

На початку 60-х рр. XX ст. розробкою своїх концепцій політичної культури активно займалися С. Верба і Л. Пай, В. Розенбаум, Р. Роуз, Д. Канавах, М. Дюверже та ін. Слід зазначити, що саме ці вчені піддавалися найбільш гострим нападам ідеологів “від наукового комунізму”, оскільки їх концепції не збігалися з критеріями марксистсько-ленінського світогляду і політичної культури казармово-комуністичного зразка.

Проте, у того самого С. Верби ми знаходимо одну з перших згадок про зв'язок політичної, зокрема правової, культури і виборів. На його думку, політична культура у широкому значенні слова - це те, що задає форму прояву зв'язку між подіями в політиці та поведінкою індивідів, як реакції на ці події (дії офіційних осіб з уряду, війни, виборчі кампанії тощо), а також значенням, яке надають цим подіям люди, що за ними спостерігають [3].

До сьогодні можна говорити про три основні наукові підходи до характеристики політичної культури. Перший підхід, представлений Г. Алмондом, С. Вербою, Д. Дивайном, Ю. Красновим, ототожнює політичну культуру із сукупністю духовних явищ, характерних для політики.

Другий підхід об'єднує вчених, що надають політичній культурі, зокрема електорально-правовій, статус сукупності нормативних вимог, зразків або стандартів поведінки індивідів у політиці, насамперед в їх відносинах з владою. Тут ми можемо відзначити, передусім, С. Вайта, Дж. Плейно, М. Дагласа.

Третя група вчених – І. Шапіро, П. Шаран, В. Розенбаум – вважає, що політична культура є реалізацією ціннісних орієнтацій людини у взаємодії його з владою.

Варто відзначити, що в кожному із цих підходів є раціональне зерно, внаслідок чого численні українські та російські автори, котрі певним чином розглядають цю проблематику у своїх працях, намагаються реалізувати комплексний розгляд політичної культури українського суспільства, що враховує кожен із цих підходів.

Політичну культуру в контексті української ментальності вивчають Є. Бистрицький, Є. Головаха, Н. Паніна, В. Бебик, М. Головатий, Л. Нагорна, В. Ребкало, Ю. Римаренко, Ю. Пахомов та ін.

У науці існує до 30 інтерпретацій терміна “політична культура”. Таке положення свідчить про складність і недостатню розробленість цієї категорії.

Мета статті. Усе це змушує детальніше розглянути генезис цього поняття, бо загальна проблематика електоральної культури й, зокрема, електорально-правової культури, набуває особливого значення не лише в аспекті становлення демократичної виборчої системи, але є передумовою формування стійкої системи політичних відносин у суспільстві.

Нещодавно однією з головних проблем, що піднімалися супротивниками тоталітарного режиму в Україні, була “деідеологізація” українського суспільства, яка повинна була здійснитися на тлі досягнення самостійності. Вважалося, що порожнечу, котра утворилася у свідомості людей, заповнять “ринок” з ліберальними цінностями, які відповідають йому, і національна ідея. Проте цього не вийшло в тому вигляді, який уявляли наші націонал-демократи, оскільки ні ринок, ні національна ідея не охопили необхідної для реалізації програми відродження України більшості суспільства.

Ми втратили, зруйнували одну державну ідеологію і не набули іншої. А за відсутності загальнонаціональної ідеології виникають найсерйозніші проблеми не лише і не стільки з перемогою на чергових виборах, але й із забезпеченням безпеки і цілісності країни, просуванням і відстоюванням її інтересів на міжнародній арені тощо. Без ідеології, сумісної з психологією, історичним досвідом, глибинними сподіваннями і правовою обізнаністю людей у нас не може реанімуватися економіка, відновитися багаторівнева соціальна структура, нарешті, не може бути сформована необхідна для нормального політичного розвитку суспільства культура – політична, правова, електоральна.

Варто згадати, що політичне життя не існує поза рамками політичних і соціальних ідей, які розробляються і пропагуються певними політичними силами. Діяльність людей будується відповідно до їх відображення дійсності згідно з певною метою, ідеалами, інтересами і потребами.

Об'єктивні процеси в політиці нерозривно пов'язані із суспільною свідомістю, в першу чергу, з такими її елементами і формами, як політична ідеологія, політичні уявлення і світоглядні позиції, політична культура людей, яка включає електорально-правову культуру, без належного рівня якої нормальне протікання електорального процесу стає неможливим.

До аналізу останнього поняття ми і звернемося, оскільки вважаємо його ширшим за досліджуване нами поняття електорально-правової культури. Адже в кожному суспільстві політична культура виконує дві найважливіші функції: по-перше, вона є способом організації і показником міри розвитку політичного життя суспільства; по-друге, вона виступає як чинник формування масової політичної свідомості, спосіб політичної соціалізації людини, критерій її політичної участі.

Зокрема досить часто політична культура трактується надмірно широко і в неї включається таке явище, як трудова активність, що далеко від політичної культури. Дехто перебільшує також духовний аспект у політичній культурі, забуваючи про її активний, дієвий характер. Проте політична культура є відносно самостійним видом культурного розвитку, що має як духовні, так і матеріальні особливості. Це пояснюється особливим механізмом прояву політичної культури в процесі формування владних структур і перетворення суспільно-політичних відносин. Тому політична культура охоплює як сферу уявлень про різні аспекти політичного життя, так і систему цінностей, норм, установок, а також форми поведінки особи в політичному житті. Розвиток політичної культури свідчить про рівень громадянського і державного мислення в суспільстві. Переважна більшість сучасних соціологів і політологів вважають, що політична культура об'єднує як елементи свідомості, так і політичну поведінку.

Рівень політичної культури залежить також від історичного досвіду народу і психологічних особливостей суспільства. Необхідно відзначити, що політична культура характеризує не всі зрізи політичної свідомості і

політичної поведінки різних груп суспільства і, тим більше, окремих індивідів, а лише типові, масові, найбільш характерні риси політичного життя суспільства і поведінки переважної більшості населення.

Політична культура – це сукупність стійких соціально-психологічних установок, цінностей і зразків поведінки соціальних верств, класів і окремих громадян, які стосуються їх відносин з політичною владою, вона зумовлена історичним досвідом політичного розвитку суспільства. Будучи тісно пов'язаною із загальною культурою й історією суспільства, політична культура включає рівень знань і уявлень про політику й інтерес до неї, оцінювання і емоційні відтінки ставлення до влади в цілому, її гілок і персоналій різних соціальних груп, верств, та індивідів, тобто соціально-психологічні чинники, які мотивують політичну активність громадян [4].

Міра розвитку політичної культури і політичної свідомості, які сьогодні здебільшого виявляються в електоральній діяльності основної маси населення, виступає як своєрідна міра активізації людського чинника і, як наслідок, рівня демократизації суспільства, оскільки є своєрідним основоположним чинником.

Електорально-правова культура є вираженням активної громадянської позиції особи, визначаючи рівень її громадського і державного мислення, характеру дій у політичному, економічному і культурному житті. На цей процес впливає наявність політичних і правових знань, зокрема, прав і обов'язків виборця, які в певних умовах переростають в переконання і формують систему електоральної поведінки.

Водночас політична культура та політична свідомість залежать від особистого бажання громадянина брати активну участь у соціально-політичному житті та від здатності суспільства надати йому можливість такої участі.

Отже, політична культура, за визначенням А. Соловйова, – це сукупність типових для конкретної країни (групи країн) форм і зразків поведінки людей у публічній сфері, що втілюють їх ціннісні уявлення про сенс і цілі розвитку світу політики і закріплюють сталі в соціумі норми і традиції відносин держави і суспільства [5, с. 375].

Автори соціологічного словника Т. Лоусон і Дж. Геррод формулюють поняття політичної культури як “ідеї і уявлення, що становлять основу політичної системи суспільства і наповнюють її конкретним змістом. Соціологи розрізняють декілька типів політичної культури: від авторитарної до демократичної. Формування конкретного типу політичної культури часто відбувається поступово впродовж досить тривалого періоду часу, але згодом політична культура суспільства постійно змінюється. Втім, в окремі моменти історії суспільства політична культура може зазнавати різких трансформацій внаслідок подій революційного характеру” [6, с. 327].

Взагалі слід зазначити, що міждисциплінарний характер поняття “політична культура” привів до ситуації, коли ряд наук стали розглядати його

в контексті свого дослідницького поля, прийнятої методології та методики дослідження.

З точки зору соціальної філософії та політичної соціології, що спираються на всебічний аналіз соціальних фактів і процесів, які наявні в політичній сфері життя суспільства, доцільно стверджувати, що політична культура – явище складне за своєю структурою і формами проявів, внаслідок чого можна говорити про те, що вона включає дещо самостійні субкультури, до яких належить і електорально-правова культура.

Висновки. Електорально-правова культура входить у ширше поняття *політичної культури* і є сукупністю знань правового характеру, цінностей, уявлень і норм, які формуються на цій основі та визначають зміст і характер електоральних інтересів і орієнтацій, що панують у суспільстві.

Рівень електорально-правової культури суспільства та його сегментів значною мірою визначає культуру електоральної поведінки індивідів, яка виражається в участі або неучасті у виборах, різних формах діяльності в період виборчих кампаній, в електоральному виборі політичних сил або окремих кандидатів.

У суто діяльнісному аспекті електорально-правова культура характеризує баланс відносин між домінуючими цілями громадського розвитку й пропонованими різними політичними об'єднаннями та персоналіями шляхами і засобами їх досягнення.

Соціологи, що емпірично фіксують електоральну активність, визначеність і стійкість електорального вибору, міру активності в процесі електоральної кампанії, що дає змогу визначити в електоральній культурі, два рівні – нормативний і масовий.

Нормативний рівень електоральної культури означає найвищий рівень електоральної активності, включаючи участь в агітаційно-масовій діяльності, чітку визначеність електорального вибору, що відповідає соціальним позиціям і вимогам групи, яку представляють ці виборці, високу міру стійкості цього вибору, яка дає підстави для впевненості тій чи іншій політичній силі або окремому кандидату.

Масовий рівень електоральної культури населення складається під впливом об'єктивних (стать, вік, освіта, соціальне і матеріальне становище, належність до регіону) і суб'єктивних (соціально-психологічних) чинників, а також відчуває істотний вплив процесів, що відбуваються в суспільстві.

Список використаної літератури

1. Политическая культура населения Украины (результаты социологических исследований) / авт. кол. Е.И. Головаха, Н.В. Панина, Ю.Н. Пахомов, Н.Н. Чурилов, И.В. Буров. – К. : Наукова думка, 1993. – 136 с.

2. Соціологія політики : підручник : у 2-х ч. / [за ред. В.А. Полторака, О.В. Петрова, А.В. Толстоухова]. – К. : Вид-во Європейського університету, 2011. – Ч. 2. – 329 с.

3. Verba S. Conclusions: Comparative Political Culture // L. Pye, S. Verba // Political Culture and Political Development. – Princeton, 1965. – P. 516.

4. Дилигенский Г.Г. Социально-политическая психология : учеб. пособ. для высш. учеб. заведений / Г.Г. Дилигенский. – М. : Новая школа, 1996. – 352 с.

5. Соловьев А.И. Политология: Политическая теория, политические технологии / А.И. Соловьев. – М. : Аспект Пресс, 2000. – 559 с.

6. Лоусон Т. Социология. А – Я : словарь-справочник / Т. Лоусон, Дж. Гэррод ; пер. с англ. К.С. Ткаченко. – М. : ФАИР-ПРЕС, 2000. – 608 с.

Игнатушко И.В. Политическая и электорально-правовая культура: понятие и основные функции

В статье рассмотрены понятия и основные функции электорально-правовой культуры, которую следует рассматривать как разновидность культуры политической. Доказано, что состояние электорально-правовой культуры субъектов выборов – от политических лидеров до рядовых избирателей, приобретает особое значение не только в плане становления демократической избирательной системы, но является предпосылкой формирования стойкой системы политических отношений в обществе.

Ключевые слова: культура, политическая культура, электорально-правовая культура, политическое участие.

Ignatushko I. Political and election-legal culture: concept and basic functions

The questions of concept and basic functions of election-legal culture that it is necessary to examine as a variety of culture political are considered in the article. It is well-proven that the state of election-legal culture of subjects of elections – from political leaders to the ordinary electors, takes on the special significance not only in the plan of becoming of the democratic electoral system, but is pre-condition of forming of the proof system of political relations in society.

Key words: culture, political culture, election-legal culture, political participation.